

MAGDALENA ROZENEK

ZAGROŻENIE FUNDAMENTALIZMEM ISLAMSKIM W PORADZIECKIEJ AZJI CENTRALNEJ

WSTĘP

Operowanie uogólnieniami odnoszącymi się jeszcze pod koniec XX w. do „islamizmu”, a później do „islamskiego fundamentalizmu” czy „islamizmu”, stało się stałym elementem politycznej propagandy zarówno regionalnych reżimów w poradzieckiej Azji Centralnej¹, jak i mocarstw zaangażowanych w tzw. Nową Wielką Grę, tj. Federacji Rosyjskiej, Stanów Zjednoczonych Ameryki oraz Chińskiej Republiki Ludowej². Ogłoszenie w dniu 29 czerwca 2014 r. powstania kalifatu, tj. Państwa Islamskiego (PI) na terytoriach Syrii i Iraku, przez organizację Islamskie Państwo w Iraku i Lewancie (IPIL), nasiliło dyskusję medialną na temat zagrożeń, jakie niesie ze sobą islamski fundamentalizm w Azji Centralnej. Polityczna retoryka władz regionu bardzo często odwołuje się do ryzyka związanego z działalnością przedstawicieli wojującego islamu. Nie przytacza się w niej jednak zdarzeń i argumentów świadczących o realnym niebezpieczeństwie. Zestawienie faktycznego znaczenia radykalnych ugrupowań muzułmańskich w regionie z polityczną propagandą nasuwa wiele

---

Mgr MAGDALENA ROZENEK – doktorantka w Kolegium Ekonomiczno-Społecznym Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie; adres do korespondencji: ul. Wiśniowa 41 pok. 66 A, 02-520 Warszawa; e-mail: magdalena.rozenek@doktorant.sgh.waw.pl

¹ Przez Azję Centralną rozumie się pięć republik poradzieckich: Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan oraz Uzbekistan.

² Rywalizacja tych trzech wielkich graczy na obszarze Azji Centralnej zdeterminowana jest między innymi: złożami ropy i gazu, a także wzrostem strategicznego znaczenia obszaru po 11 września 2001 r., związanym z wypowiedzianą przez Stany Zjednoczone wojną z terroryzmem. Na temat tzw. Nowej Wielkiej Gry, zob. T. STĘPNIEWSKI (red.), *The New Great Game in Central Asia*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2012.

pytań. Jakie jest znaczenie fundamentalizmu islamskiego w Azji Centralnej? Czemu służy antyislamska propaganda polityczna w regionie? Jaki jest realny i potencjalny wpływ Państwa Islamskiego na sytuację w Kazachstanie, Kirgistanie, Tadżykistanie, Turkmenistanie i Uzbekistanie? Poniższe rozważania stanowią próbę odpowiedzi na te pytania.

1. ISLAM, FUNDAMENTALIZM, ZAGROŻENIE

Od początków formowania się państw jedną z ich podstawowych funkcji było zapewnienie bezpieczeństwa zazwyczaj definiowanego negatywnie – jako brak zagrożeń. Wraz z ewolucją państwa od starożytności do jego współczesnego kształtu poszerzył się zakres przedmiotowy bezpieczeństwa, czego implikacją jest konstrukcja tzw. dylematu bezpieczeństwa³. Dążenie do osiągnięcia całkowitego braku zagrożeń legło u podstaw nie tylko rozwijania środków i metod jego kształtowania, ale też kreowania samych zagrożeń. Należy podkreślić, że maksymalne poczucie bezpieczeństwa nie jest jedynie celem działań państw, ale również oczekiwaniem ich obywateli co do zwalczania wszystkich – realnych i potencjalnych zagrożeń. W takich uwarunkowaniach reżimy często wypaczają znaczenie i charakter niektórych zjawisk klasyfikując je jako niebezpieczne dla państwa, narodu czy społeczeństwa. Niekiedy wynika to z niezrozumienia rzeczywistości międzynarodowej, innym razem jest celową manipulacją. Ilustracją tego drugiego przypadku jest wykorzystywanie przez władze centralno-azjatyckie „zagrożenia fundamentalizmem islamskim” dla realizacji własnych interesów politycznych⁴.

Fundamentalizm jest zjawiskiem charakterystycznym dla wielu ruchów społecznych i ideologicznych. Jego genezę należy wiązać z globalnym kryzysem wartości przełomu XX i XXI w.⁵ Pojęcie to nie doczekało się jednoznacznego wyjaśnienia, istnieje jednak kilka cech wspólnych wszystkim współczesnym formom fundamentalizmu, są to: opozycja wobec kulturowego

---

³ R. ZIEBA, *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego*, w: R. ZIEBA (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2008, s. 21.

⁴ Instrumentalizację zagrożenia islamem w Azji Centralnej dostrzeżono relatywnie wcześnie. Por. M. BRILL OLCOTT, *Islam and Fundamentalism in Independent Central Asia*, w: R. YAAKOV (red.), *Muslim Eurasia: Conflicting Legacies*, London: Frank Cass 1995, s. 23 nn.

⁵ B. TIBI, *Fundamentalizm religijny*, tłum. J. Danecki, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 1997, s. 25.

modernizmu⁶, powrót do źródeł oraz upolitycznienie religii⁷. Brak niebudzącej wątpliwości interpretacji tego fenomenu prowadzi do uproszczeń godzących przede wszystkim w islam, z którym najczęściej fundamentalizm jest kojarzony⁸. Konieczne jest, jak podkreśla jeden z uznanych badaczy Wschodu – Bassam Tibi, oddzielanie religii muzułmańskiej od fundamentalizmu. Omawiane zjawisko ma w większym stopniu charakter ideologiczny niż religijny, tj. stanowi polityczną odpowiedź na wspomniany kryzys wartości⁹.

Fundamentalizm muzułmański można rozpatrywać z dwóch perspektyw: obiektywnej i subiektywnej. Z jednej strony, jest to zespół przekonań wpisanych w nurty ideologiczne zwane neosalafizmem¹⁰. Z drugiej, fundamentalizm to zachodnia interpretacja zjawisk w świecie islamu. Interpretacja sama w sobie nie czyni żadnej szkody, a wręcz jest niezbędna do zrozumienia rzeczywistości. Do nieporozumień prowadzą uogólnienia, które sprowadzone do skrajności, służą reżimom autorytarnym w Azji Centralnej, a także zewnętrznym interesantom w kreowaniu „zagrożenia fundamentalizmem islamskim”.

Jedną z generalizacji dotyczących islamu w Azji Centralnej jest zrównywanie fundamentalizmu z wojującym islamem. Prawdą jest, iż fundamentalizm muzułmański zakłada antyzachodniość, zwłaszcza w obliczu procesu westernizacji społeczeństw azjatyckich, ale nie wszystkie grupy fundamentalistyczne uciekają się do środków przemocy. Jak się okaże, nie każda w swoim zamysle ma utworzenie państwa dla wszystkich muzułmanów, tj. kalifatu. Sama aktywność grup, których celem jest wprowadzenie zmian politycznych, może generować niepewność oraz być wyzwaniem dla bezpieczeństwa narodowego czy międzynarodowego. Wyzwaniem jest sytuacja nowa i trudna, rodząca niepewność i pytania, na które odpowiedzi powinna szukać polityka bezpieczeństwa.

Takim wyzwaniem wydaje się działalność radykalnych ugrupowań muzułmańskich w Azji Centralnej. Ich aktywność ma wymiar lokalny i marginalny z kilku powodów. Po pierwsze, islamizacja w Azji Centralnej dotyczy przede

---

⁶ Tamże.

⁷ J. DANECKI, *Podstawowe wiadomości o islamie*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie DIALOG 1998, s. 122-125.

⁸ B. Tibi wskazuje, że fundamentalizm muzułmański jest najpowszechniejszym wariantem tego zjawiska ze względu na swoje uniwersalne roszczenia. Por. B. TIBI, *Fundamentalizm religijny*, s. 25.

⁹ Tamże, s. 34.

¹⁰ Są to nurty nawiązujące do salafizmu, ideologii stworzonej przez Rašida Riđa. Zob. J. DANECKI, *Podstawowe wiadomości o islamie*, s. 119-121.

wszystkim życia codziennego, z którym związany jest tzw. islam ludowy, natomiast nurty radykalne są geograficznie ograniczone głównie do uzbekistańskiej części Kotliny Fergańskiej¹¹. Islam ludowy przejawia się przede wszystkim na płaszczyźnie tożsamości i identyfikacji mieszkańców Azji Centralnej, nie zaś na płaszczyźnie politycznej¹². Drugim czynnikiem przeciwdziałającym rozwojowi fundamentalizmu islamskiego jest spuścizna radziecka. Bezpośrednią konsekwencją wieloletniej izolacji regionu centralno-azjatyckiego od wpływów światowego islamu jest laicyzacja społeczeństw muzułmańskich¹³. Objawia się ona nie tylko popularnością islamu ludowego, ale także zanikiem zaplecza ideologicznego i edukacyjnego, m.in. madras¹⁴. Po trzecie, destabilizacja i destrukcja, jakie towarzyszą wojującemu islamowi wcześniej w Afganistanie, a obecnie w Iraku i Syrii, nie zachęcają społeczności w regionie do angażowania się w działania organizacji propagujących te idee. Po czwarte, po 11 września 2001 r. najbardziej aktywne grupy radykałów islamskich, takie, jak Islamski Ruch Uzbekistanu, przeniosły się na obrzeża bądź całkowicie poza obszar Azji Centralnej, kontynuując jednak działalność propagandową i nabór rekrutów¹⁵.

Opisane uwarunkowania wynikające ze specyfiki regionu konserwują *status quo* w zakresie roli fundamentalizmu islamskiego i wojującego islamu w Azji Centralnej, które są wciąż zjawiskami lokalnymi i marginalnymi. Nie jest jednak przesądzone, na ile propagandowa działalność władz wobec fundamentalizmu islamskiego będzie wpływała na poparcie ruchów radykalnych w regionie. Może, z jednej strony, potęgować strach przed destabilizacją czy

---

¹¹ K. KOZŁOWSKI, *Polityczny obraz islamu w poradzieckiej Azji Centralnej*, w: T. STĘPNIEWSKI (red.), *Religia i polityka na obszarze Europy Wschodniej, Kaukazu i Azji Centralnej*, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013, s. 282.

¹² Więcej na temat islamu oficjalnego i ludowego w: S. ZAPASNIK, „*Walczący islam*” w *Azji Centralnej. Problem społecznej genezy zjawiska*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2014, s. 37-48.

¹³ K. STRACHOTA, M. FALKOWSKI, *Dżihad i Nowa Wielka Gra. Paradoksy zagrożenia wojującym islamem w Azji Centralnej*, Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich, „Punkt Wiedzenia”, styczeń 2010, s. 16.

¹⁴ Powodem takiej sytuacji jest ścisła kontrola państwowa również dotycząca życia i instytucji religijnych. Ilustracją tego zjawiska może być zamknięcie pod koniec 2013 r. trzech madras w prowincji Khatlon w Tadżykistanie z powodu „niekompetencji imamów”. Zob. M. BRILL OLCOTT, *The Roots of Radical Islam in Central Asia*, Washington: Carnegie Endowment for International Peace 2002, s. 11.

¹⁵ J. LANG, *Zbrojni radykałowie islamscy z Azji Centralnej*, Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich, „Raporty OSW”, listopad 2013, s. 35.

wojną, a z drugiej – skutkować wzrostem popularności wojującego islamu, jako realnej alternatywy dla rządów autorytarnych¹⁶.

Bez względu na wyżej wymienione przesłanki można przytoczyć szereg zdarzeń z udziałem radykałów islamskich, do których wciąż powracają przywódcy centralno-azjatyccy w swojej antyfundamentalistycznej retoryce. Najczęściej przywoływanymi przykładami, które mają dowodzić realności zagrożenia islamskiego w Azji Centralnej, były: wojna domowa w Tadżykistanie w latach 1992-1997, w której uczestniczyła Islamska Partia Odrodzenia Tadżykistanu (IPOT); niepokoje w Uzbekistanie, tj. próby przejęcia władzy przez milicje muzułmańskie w uzbeckiej części Kotliny Fergańskiej (1991-1995), działalność Islamskiego Ruchu Uzbekistanu (IRU), seria zamachów terrorystycznych w roku 2004 i walki w Andżanie; bliskość ogarniętego wojną domową Afganistanu¹⁷; zamachy terrorystyczne w Kazachstanie w drugiej połowie 2011 r. W większości tych przypadków czynnik islamski nie jest głównym źródłem napięć. Wynikają one przeważnie ze słabości państwa, konfliktów na tle etnicznym i klanowym oraz represyjności władz wobec obywateli.

2. ZAGROŻENIE ISLAMSKIM FUNDAMENTALIZMEM W SŁUŻBIE CENTRALNO-AZJATYCKICH REŻIMÓW AUTORYTARNYCH

Specyfiką krajobrazu politycznego w poradzieckiej Azji Centralnej są scentralizowane rządy o przeważnie laickim charakterze. Wykorzystują one islamski fundamentalizm na dwóch płaszczyznach: w polityce wewnętrznej i zagranicznej – zarówno regionalnej, jak i w kontaktach z graczami pozaregionalnymi. Ich działania w tym zakresie są nakierowane na: zwalczanie opozycji, zacieśnianie kontroli państwowej nad społeczeństwem oraz legitymizację tych działań na arenie międzynarodowej¹⁸.

---

¹⁶ Tezę o krótkowzroczności polityki przywódców w Azji Centralnej postawił Ahmed Rashid. Reżimy środkowoazjatyckie poprzez działalność represyjną wobec organizacji opozycyjnych i ograniczenie reform, w obawie przez utratą kontroli, najpierw w zakresie gospodarki, a potem polityki, prowadzą do wzrostu popularności wojującego islamu. Autor wskazał również, że największym zagrożeniem dla stabilności w Azji Centralnej stała się wojna w Afganistanie. Zob. A. RASHID, *Dżihad. Narodziny wojującego islamu w Azji Środkowej*, tłum. A. i M. Falkowscy, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie DIALOG 2003, s. 275.

¹⁷ K. STRACHOTA, M. FALKOWSKI, *Dżihad i Nowa Wielka Gra*, s. 5.

¹⁸ J. LANG, *Zbrojni radykałowie islamscy z Azji Centralnej*, s. 12.

W sferze polityki wewnętrznej fundamentalizm islamski jest użytecznym narzędziem do walki z opozycją i umacniania pozycji elity rządzącej. Jedną z przesłanek instrumentalizacji tego zjawiska jest zamienne stosowanie określeń: „wojujący islam” i „muzułmański fundamentalizm”. Nierozróżnianie tych dwóch terminów tworzy przestrzeń dla nadużyć i manipulacji. W konsekwencji, do kręgów propagujących islam wojujący włączane są nie tylko nieliczne ugrupowania odwołujące się do przemocy, ale również opozycja niezależnie od poglądów i aktywności. W przypadku ugrupowania Hizb at-Tahrir¹⁹ (Partia Wyzwolenia), organizacji islamskiej działającej nielegalnie na obszarze Uzbekistanu, Kirgistanu i Tadżykistanu, działania reżimowe spychające partię na polityczny czarny rynek doprowadziły do poszerzenia jej wpływów w społeczeństwie²⁰. Mimo że działalność partii w Kazachstanie ograniczała się do kampanii społecznej polegającej na dystrybucji ulotek w meczetach, podjęto nagłośnie w mediach kroki, aby dołączyć Hizb at-Tahrir do listy ugrupowań terrorystycznych²¹. Warto nadmienić, iż takie posunięcie miało miejsce przed wyborami prezydenckimi w Kazachstanie przeprowadzonymi w grudniu 2005 r. Trudno ocenić realne znaczenie partii w państwach Azji Centralnej. W literaturze podnoszone są jedynie przypuszczenia wskazujące, że formacja mogłaby być jednym z graczy w rozgrywce o władzę po ustąpieniu Islama Karimowa w Uzbekistanie²². Można przypuszczać, że działalność bojowników Państwa Islamskiego w Syrii i Iraku posłuży władzom w regionie jako straszak wobec Hizb at-Tahrir, która również ma w zamyśle budowę kalifatu.

Delegalizacja ugrupowań opozycyjnych na podstawie podejrzeń o działalność terrorystyczną ma na celu uzyskanie społecznego przyzwolenia na zwalczanie opozycji. Starcia z lokalnymi grupami o islamskim charakterze wywoływane są często przez władze, które dążą do odzyskania kontroli nad lokalną społecznością. Takie incydenty są definiowane przez polityków i urzędników

---

¹⁹ Hizb at-Tahrir al-Islami to partia utworzona w 1953 r. w Arabii Saudyjskiej przez szejka Taqiuddina an-Nabhaniego. Partia odrzuca przemoc jako środek do zdobycia władzy. Jej celem jest uzyskanie poparcia społecznego, które ma być fundamentem budowy kalifatu. Por. A. RASHID, *Dżihad*, s. 147-154.

²⁰ S. ZAPAŚNIK, „Walczący islam” w *Azji Centralnej*, s. 194.

²¹ Na liście znalazły się również organizacje prowadzące znikomą aktywność na obszarze Kazachstanu, m.in. Bractwo Muzułmańskie oraz Laszkar-i-Tayba. Por. *Kazakhstan: Government Moves to Add Hizb Ut-Tahrir to List of Terror Groups*, Radio Free Europe/Radio Liberty, 18.03.2005, <http://www.rferl.org/content/article/1058033.html> (19.10.2014).

²² S. ZAPAŚNIK, „Walczący islam” w *Azji Centralnej*, s. 196-197.

jako „środki prewencyjne”²³. Prewencją miało być również aresztowanie przywódców nieformalnej biznesowo-religijnej grupy Aromija w uzbeckim Andżanie²⁴. Zajście to miało skutek odwrotny do zamierzonego, tj. spowodowało rozruchy i opanowanie miasta przez niezadowolony tłum. Wojska I. Karimowa otworzyły ogień do protestujących. Po zajściu prezydent Uzbekistanu stwierdził, iż uczestnicy tego zdarzenia to „nie są pokojowi demonstranci, lecz radykalni islamiści chcący obalić rząd”²⁵. Walki w Andżanie obnażyły prawdę, że legitymizowanie poczynań władzy za pomocą groźby ze strony wojującego islamu przestaje działać w sferze zarówno wewnętrznej, jak i międzynarodowej²⁶.

Kolejną przesłankę kreowania zagrożenia ekstremizmem stanowi dyskredytacja islamskiej (i nie tylko) opozycji w środkach masowego przekazu. Tak na przykład, Islamska Partia Odrodzenia Tadżykistanu (IPOT) jest jedynym legalnie działającym ugrupowaniem islamskim w regionie. Jej pozycja jest rezultatem porozumień pokojowych po wojnie domowej w Tadżykistanie (1992-1997), w której przedstawiana była jako główna siła opozycji. Władze państwa próbują osłabić wpływy IPOT publikując w mediach materiały oskarżające organizacje „islamsko-demokratyczne” o podżeganie do nowej wojny domowej²⁷. Interesujące, że przedstawiciele partii żywo krytykują zdelegalizowaną w Tadżykistanie Hizb at-Tahrir, twierdząc, iż jest ona „stworzona przez siły antyislamskie”, tj. państwa zachodnie²⁸. Brak porozumienia z innymi ugrupowaniami islamskimi, a także rozłamy w łonie samej IPOT czynią ją jeszcze mniej konkurencyjną w stosunku do obecnego reżimu. Nie bacząc

---

²³ *Central Asia: Tashkent and Bishkek Working to Combat 'Terrorism'*, Radio Free Europe/Radio Liberty, 27.06.2006, <http://www.rferl.org/content/article/1070130.html> (19.10.2014).

²⁴ J. LANG, *Zbrojni radykałowie islamscy z Azji Centralnej*, s. 13.

²⁵ *Karimow oskarża*, BBC Polska, 14.05.2005, http://www.bbc.co.uk/polish/worldnews/story/2005/05/050514_uzbekistan.shtml (19.10.2014).

²⁶ Państwa zachodnie i USA zdecydowanie skrytykowały walki w Andżanie, natomiast Szanghajska Organizacja Współpracy skomentowała zdarzenie jako próbę eksportu kolorowych rewolucji do Uzbekistanu. Walki w Andżanie są przykładem twardego kursu wobec opozycji popartego przez wszystkie państwa regionu, a także niektóre mocarstwa. Por. K. KOZŁOWSKI, *Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak: poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce ChRL*, Toruń: Wydawnictwo ADAM MARSZAŁEK 2011.

²⁷ A. MALASHENKO, A. NIYAZI, *The Rahmon Phenomenon. New Challenges for Tajikistan's Long-Standing President*, Carnegie Moscow Center, maj 2014, s. 12.

²⁸ Takie poglądy wyraża lider IPOT – Akbar Turajonzoda. Zob. R. MAITRA, *Remaking Central Asia*, „Asia Times”, 27.05.2005, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/GE27Ag-01.html (19.10.2014).

na to, w oficjalnej propagandzie Emomali Rahmona ugrupowanie jest przedstawiane jako zagrożenie dla stabilności państwa.

Fundamentalizm islamski jest ponadto czynnikiem integrującym dla laickich reżimów centralno-azjatyckich. Bilateralna współpraca w zakresie walki z terroryzmem i ekstremizmem religijnym zadeklarowana została przez prezydentów Kurmanbeka Bakijewa i I. Karimowa oraz zwieńczona wspólnym planem przygotowanym przez szefów służb specjalnych Kirgistanu i Uzbekistanu w czerwcu 2006 r. W regionie powstały również struktury polityczno-wojskowe, dla których walka z islamskim fundamentalizmem jest jednym z kluczowych filarów ideologicznych. Są to: Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (wcześniej układ taszkencki) oraz Szanghajska Organizacja Współpracy (wcześniej Szanghajska Piątka), której głównym zadaniem jest „walka z terroryzmem, separatyzmem i ekstremizmem”²⁹.

3. WPŁYWY PAŃSTWA ISLAMSKIEGO W AZJI CENTRALNEJ

W obliczu destabilizacji na Bliskim Wschodzie, związanej m.in. z utworzeniem Państwa Islamskiego (PI), w mediach, a także w komentarzach ośrodków analitycznych pojawiają się doniesienia o koneksjach między tą organizacją a mudżahedinami z Azji Centralnej. Informacje te dotyczą głównie przypadków jednostkowych, np. bojownika tadżyckiego pochodzenia, który został „emirem” prowincji Raqqa³⁰, czy 25-letniego Tadżyka pracującego w Rosji zwerbowanego do PI³¹. Tego rodzaju komunikaty eksponują niebezpieczeństwo związane z domniemanymi wpływami PI w Azji Centralnej. Towarzyszą im również wiadomości dotyczące rosnącej liczby rekrutów

---

²⁹ *The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism*, <http://www.sectco.org/EN123/show.asp?id=68> (19.10.2014).

³⁰ N. BAHROM, *Tajikistan Denounces Appointment of Citizen as ISIL Leader in Syria*, Central Asia Online, 29.08.2014, http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2014/08/29/feature-02 (20.10.2014).

³¹ Należy zwrócić uwagę, że wielu dżihadystów jest rekrutowanych w Rosji, gdzie około 6 mln Azjatów podejmuje nisko płatne prace, doświadczają ksenofobii i jest świadkiem nadużyć ze strony władz. Te czynniki mogą powodować radykalizację ich poglądów i zwiększać prawdopodobieństwo przystępowania do organizacji, takich jak PI. Wspomniane determinanty są bezpośrednio związane z polityką prowadzoną przez władze rosyjskie, a nie z radykalizmem samym w sobie. Por. E. LEMON, *Assessing the Threat of Returning Foreign Fighters from Central Asia*, „Geopolitical Monitor”, 18.09.2014, <http://www.geopoliticalmonitor.com/assessing-threat-returning-foreign-fighters-central-asia> (20.10.2014).

udających się do Iraku i Syrii w celu walki w ramach PI. Pomimo że źródła rosyjskie szacują ich liczebność na 1000 do 5000 osób³², bardziej prawdopodobna jest informacja, że ich liczba zamyka się w setkach, a nie w tysiącach³³. Zdając sobie sprawę, że populacja pięciu republik poradzieckich wynosi około 67 mln osób, należy przyznać, iż tezy o radykalizacji całego regionu są nieuprawnionymi uogólnieniami.

Nie istnieją wiarygodne dowody potwierdzające, że radykalne grupy z Azji Centralnej identyfikują się z wojującym islamem deklarowanym przez PI. Jedynym takim przypadkiem jest oświadczenie lidera Islamskiego Ruchu Uzbekistanu (IRU) – Usmana Gazi, który 26 września 2014 r. ogłosił, że ugrupowanie wspiera PI. IRU to organizacja powstała w latach dziewięćdziesiątych i aktywna głównie na terenach Kotliny Fergańskiej. Trzeba jednak zauważyć, że po zamachach 11 września 2001 r. IRU zostało zmuszone do opuszczenia miejsca swojej działalności i przeniosło się na pogranicze afgańsko-pakistańskie. Brak permanentnej obecności w Azji Centralnej przez ponad dekadę rozluźnił jego związki i pozbawił wpływów w regionie.

Doniesienia medialne implikują błędne przekonanie, że powodem przystępowania obywateli z państw centralno-azjatyckich do PI jest ich religijny ekstremizm. Radykalizacja ich poglądów dokonuje się jednak dopiero w trakcie procesu rekrutacji. PI może być atrakcyjne dla adeptów z Azji Centralnej z kilku innych powodów. Po pierwsze, wstępując w szeregi PI, mogą zdobyć pozycję, której nie mieli w społeczeństwie pochodzenia. Uczestniczą w „budowie wspólnego Państwa Islamskiego”, podczas gdy do tej pory ich wpływ na politykę był znikomy bądź żaden. Po drugie, dzięki sponsorom i uczestnictwie w czarnym rynku ropy naftowej, PI posiada zaplecze finansowe, które może przyciągać członków biednych społeczności azjatyckich. Należy zauważyć, że wyżej wymienione czynniki nie są związane w sposób bezpośredni z przesłankami ideologicznymi czy religijnymi, ale *de facto* warunkami poli-

---

³² Tak szacuje prezes Rosyjskiego Instytutu Studiów Bliskowschodnich – Yevgeny Satanovsky. Podobnie jak część rosyjskiej elity intelektualnej przekonuje, że PI przeniesie się do Azji Centralnej – najszybciej do Kirgistanu, którego rząd określa jako słaby, Tadżykistanu oraz Turkmenistanu. Remedium na ten stan rzeczy widzi natomiast w „połączeniu zera-tolerancji oraz radykalnych środków wobec islamskich ugrupowań i ich sponsorów”. Wypowiedzi badacza nie są poparte żadnymi wiarygodnymi źródłami i świadczą o rosyjskiej propagandzie uprawianej w celu oddziaływania na państwa w regionie, gdzie rozgrywa się tzw. Nowa Wielka Gra. Zob. *Islamic State Will Come to Central Asia*, Uznews.net, 22.09.2014, <http://www.uznews.net/en/central-asia/27688-islamic-state-will-come-to-central-asia> (20.10.2014).

³³ C. MICHEL, *Moscow Hypes the Central Asia Jihadist Threat*, „The Diplomat”, 06.10.2014, [http://thediplomat.com/2014/10/moscow-hypes-the-central-asia-jihadist-threat\(20.10.2014\)](http://thediplomat.com/2014/10/moscow-hypes-the-central-asia-jihadist-threat(20.10.2014)).

tycznymi i ekonomicznymi panującymi w państwach Azji Centralnej. Można zatem wnioskować, że wpływy PI w regionie są uwarunkowane polityką tamtejszych władz. Reżimy autorytarne przeprowadzają jedynie fasadowe reformy gospodarcze w obawie przed „efektem domina”, tj. utratą kontroli najpierw nad sferą gospodarczą, a później polityczną³⁴. Związane jest to z klanowością i trybalistycznym paradygmatem polityki, o czym świadczy przykład Kirgistanu, w którym ze względu na te czynniki rewolucja tulipanów nie przyniosła realnej zmiany systemowej³⁵.

Potwierdzone znaki obecności PI na stepach Azji Centralnej nie wychodzą poza takie incydenty, jak wywieszenie flagi Państwa Islamskiego na moście w Taszkencie³⁶. Zdecydowanie nie są to przypadki dostarczające władzom reżimów centralno-azjatyckich adekwatnych argumentów, które potwierdzałyby bieżące zagrożenie działalnością PI w regionie, *eo ipso* politycy przytaczają pesymistyczne wizje powrotu dżihadystów do państw pochodzenia w celu przeprowadzania ataków terrorystycznych³⁷. Marginalna działalność PI w tym regionie jest prawdopodobna, ale ze względu na szum medialny, problematyczne jest odróżnienie relacji prawdziwych od wypaczonych.

PODSUMOWANIE

Zestawiając przejawy islamskiego fundamentalizmu z otoczką propagandową, która im towarzyszy, można wysunąć kilka interesujących z punktu widzenia obecnej sytuacji w Azji Centralnej wniosków. Po pierwsze, wpływy PI są ograniczone ze względu na marginalność grup zorganizowanych, a także jednostek utożsamiających się z radykalnym islamem, co jest wynikiem uwarunkowań społecznych i politycznych. Po drugie, reżimy autorytarne w Azji Centralnej wykorzystują fundamentalizm islamski do realizacji własnych

---

³⁴ Należy podkreślić, że dzięki pomocy rozwojowej państwa Azji Centralnej przeżywają obecnie wzrost gospodarczy, wiele jednak zależy od kontynuacji podjętych reform.

³⁵ Zob. K. KOZŁOWSKI, *Kolory rewolucji*, Warszawa: Wydawnictwo POLTEX 2012, s. 74-86.

³⁶ Obok zdjęcia flagi zawieszanej na taszkenckim moście w mediach pojawiła się również niepotwierdzona informacja, iż PI wybrało już „emira” Uzbekistanu. Zob. *Islamic State Flag Hung from Tashkent Bridge*, Radio Free Europe/Radio Liberty, 04.09.2014, <http://www.rferl.org/content/uzbekistan-islamic-state-flag-tajikistan-syria-iraq/26565807.html> (20.10.2014).

³⁷ Wizję powrotu uzbrojonych dżihadystów do Azji Centralnej przedstawił tadżycki prezydent E. Rahmon w czasie regionalnego szczytu dotyczącego praw bezpieczeństwa. Zob. E. LEMON, *Assessing the Threat of Returning Foreign Fighters from Central Asia* (20.10.2014).

interesów politycznych, przedstawiając go jako zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa. Faktycznie fundamentalizm islamski można definiować raczej jako wyzwanie dla bezpieczeństwa niż zagrożenie. Po trzecie, służy on jako wytłumaczenie napięć społecznych, będących wynikiem bezradności władz wobec problemów społeczno-gospodarczych w państwach Azji Centralnej. Po czwarte, można przewidywać, że w najbliższym czasie reżimowa propaganda będzie rozpowszechniała wizję „kalifatu na stepie” i liczne analogie do działalności PI na Bliskim Wschodzie. Jest prawdopodobne, że stanie się to argumentem za stosowaniem radykalnych rozwiązań (m.in. przemocy) wobec opozycji.

Wnioski te nie czynią zadość wszystkim pytaniom dotyczącym realnego wpływu islamskiego fundamentalizmu na bezpieczeństwo państw centralno-azjatyckich, ale wskazują na podstawowe problemy w ocenie tego zjawiska. Pojawienie się Państwa Islamskiego i dalszy rozwój sytuacji na Bliskim Wschodzie będą ożywiać dyskusję na temat działalności radykalnych ugrupowań również w Azji Centralnej.

BIBLIOGRAFIA

- BAHROM N., Tajikistan Denounces Appointment of Citizen as ISIL Leader in Syria, Central Asia Online, 29.08.2014, http://centralasiaonline.com/en_GB/articles/caii/features/main/2014/08/29/feature-02 (20.10.2014).
- BRILL OLCOTT M., Islam and Fundamentalism in Independent Central Asia, w: R. YAAKOV (red.), Muslim Eurasia: Conflicting Legacies, London: Frank Cass 1995.
- BRILL OLCOTT M., The Roots of Radical Islam in Central Asia, Washington: Carnegie Endowment for International Peace 2002.
- Central Asia: Tashkent and Bishkek Working to Combat 'Terrorism', Radio Free Europe/Radio Liberty, 27.06.2006, <http://www.rferl.org/content/article/1070130.html> (19.10.2014).
- DANECKI J., Podstawowe wiadomości o islamie, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie DIALOG 1998.
- Islamic State Flag Hung from Tashkent Bridge, Radio Free Europe/Radio Liberty, 04.09.2014, <http://www.rferl.org/content/uzbekistan-islamic-state-flag-tajikistan-syria-iraq/26565807.html> (20.10.2014).
- Islamic State Will Come to Central Asia, Uznews.net, 22.09.2014, <http://www.uznews.net/en/-central-asia/27688-islamic-state-will-come-to-central-asia> (20.10.2014).
- Karimow oskarża, BBC Polska, 14.05.2005, http://www.bbc.co.uk/polish/worldnews/story/2005/05/050514_uzbekistan.shtml (19.10.2014).
- Kazakhstan: Government Moves to Add Hizb Ut-Tahrir to List of Terror Groups, Radio Free Europe/Radio Liberty, 18.03.2005, <http://www.rferl.org/content/article/1058033.html> (19.10.2014).

- KOZŁOWSKI K., Państwo Środka a Nowy Jedwabny Szlak: poradziecka Azja Centralna i Xinjiang w polityce ChRL, Toruń: Wydawnictwo ADAM MARSZAŁEK 2011.
- KOZŁOWSKI K., Kolory rewolucji, Warszawa: Wydawnictwo POLTEX 2012.
- KOZŁOWSKI K., Polityczny obraz islamu w poradzieckiej Azji Centralnej, w: T. STĘPNIEWSKI (red.), Religia i polityka na obszarze Europy Wschodniej, Kaukazu i Azji Centralnej, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013.
- LANG J., Zbrojni radykałowie islamscy z Azji Centralnej, Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich, „Raporty OSW”, listopad 2013.
- LEMON E., Assessing the Threat of Returning Foreign Fighters from Central Asia, „Geopolitical Monitor”, 18.09.2014, <http://www.geopoliticalmonitor.com/assessing-threat-returning-foreign-fighters-central-asia> (20.10.2014).
- MAITRA R., Remaking Central Asia, „Asia Times”, 27.05.2005, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/GE27Ag01.html (19.10.2014).
- MALASHENKO A., NIYAZI A., The Rahmon Phenomenon. New Challenges for Tajikistan's Long-Standing President, Carnegie Moscow Center, maj 2014.
- MICHEL C., Moscow Hypes the Central Asia Jihadist Threat, „The Diplomat”, 06.10.2014, <http://thediplomat.com/2014/10/moscow-hypes-the-central-asia-jihadist-threat> (20.10.2014).
- RASHID A., Dżihad. Narodziny wojującego islamu w Azji Środkowej, tłum. A. i M. Falkowscy, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie DIALOG 2003.
- STĘPNIEWSKI T. (red.), The New Great Game in Central Asia, Lublin: Wydawnictwo KUL 2012.
- STRACHOTA K., FALKOWSKI M., Dżihad i Nowa Wielka Gra. Paradoksy zagrożenia wojującym islamem w Azji Centralnej, Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich, „Punkt Widzenia”, styczeń 2010.
- The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism, <http://www.sectsc.org/EN123/show.asp?id=68> (19.10.2014).
- TIBI B., Fundamentalizm religijny, tłum. J. Danecki, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 1997.
- ZAPAŚNIK S., „Walczący islam” w Azji Centralnej. Problem społecznej genezy zjawiska, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2014.
- ZIĘBA R., Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego, w: R. ZIĘBA (red.), Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2008, s. 15-39.

THE THREAT OF ISLAMIC FUNDAMENTALISM IN POST-SOVIET CENTRAL ASIA

S u m m a r y

The article provides an analysis of Islamic fundamentalism in post-Soviet Central Asia as well as a contribution to the lively discussion among journalists and analysts on the threat to national security posed by the Islamic State in Iraq and Syria. The main claim of the article is that post-Soviet regimes create an Islamic extremism threat themselves. The deliberation is an attempt to answer the questions about the actual significance of Islamic fundamentalism in the region and the Islamic State impact on the national security of central-Asian republics. The paper is based on scientific literature, analytical centers studies and media reports. The

analysis revealed that: the Islamic State has only a limited influence on security in post-Soviet Central Asia; authoritarian regimes use Islamic fundamentalism to pursue their own political interests; the activity of radical Islamic groups should be perceived in terms of a challenge rather than a threat to security in the region.

Key words: Central Asia, Islamic State, fundamentalism, Islam, security, threat, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan.

ZAGROŻENIE FUNDAMENTALIZMEM ISLAMSKIM W PORADZIECKIEJ AZJI CENTRALNEJ

S t r e s z c z e n i e

Artykuł odnosi się do zjawiska fundamentalizmu islamskiego w poradzieckiej Azji Centralnej i stanowi komentarz do ożywionej wśród dziennikarzy oraz analityków dyskusji na temat zagrożenia bezpieczeństwa poszczególnych państw ze strony Państwa Islamskiego, powstałego na terenie Iraku i Syrii. W rozważaniach podejmuje się próbę odpowiedzi na pytania dotyczące faktycznego znaczenia fundamentalizmu islamskiego oraz wpływu Państwa Islamskiego na bezpieczeństwo w republikach centralno-azjatyckich. Autorka udowadnia, że reżimy na obszarze poradzieckim same kreują zagrożenia islamskim ekstremizmem. Tekst powstał w oparciu o literaturę naukową, raporty ośrodków analitycznych oraz doniesienia medialne. Analiza tych materiałów pozwala stwierdzić, że: wpływy Państwa Islamskiego w poradzieckiej Azji Centralnej są ograniczone; reżimy autorytarne wykorzystują fundamentalizm islamski do realizacji własnych interesów politycznych; działalność radykalnych grup islamskich powinna być definiowana jako wyzwanie, a nie zagrożenie dla bezpieczeństwa w regionie.

Słowa kluczowe: Azja Centralna, Państwo Islamskie, fundamentalizm, islam, bezpieczeństwo, zagrożenie, Kazachstan, Kirgistan, Tadżykistan, Turkmenistan, Uzbekistan.